

Tóth Krisztina

*Vatikáni források a nagyváradai és szegedi székeskáptalan 20. századi történetéhez*¹

(Glattfelder Gyula 1923–1924. évi beadványai a Szentszékhez)

Az 1920. június 4-én megkötött és 1921. július 26-án életbe lépett trianoni békeszerződés² mind a csanádi, mind pedig a nagyváradai egyházmegyét több részre szabdalta. Mindkét püspökség székhelye külföldre, Romániába került. Glattfelder Gyula csanádi megyéspüspök³ 1923-ban a román hatóságokkal keletkezett konfliktusa miatt elhagyni kényszerült székvárosát, Temesvárt,⁴ és székhelyét Magyarországon, Szegeden rendezte be, ahol néhány éven belül felépült a püspöki palota, a szeminárium és a fogadalmi templom. Az utóbbit az 1927. május 10-én megkötött és 1929. május 29-én a román parlament által becikkelyezett román konkordátumot követően,⁵ 1931-ben emelte püspöki székesegyház rangjára az Apostoli Szentszék, egyben Szegedet jelölve ki az egyházmegye új székhelyéül.⁶ Tíz év múlva, 1941-ben került sor Szegeden székeskáptalan felállítására.⁷ Az előzmények közel húsz évvel korábbra nyúlnak vissza, s egy ponton keresztezik a nagyváradai székeskáptalan történetét, amely testület több tagja Magyarországon élt. Tanulmányomban ezekhez az intézményekhez kapcsolódóan vizsgálom Glattfelder Gyula két beadványát.

Az általam közölt mindkét forrás a Vatikáni Titkos Levéltárban, a budapesti apostoli nunciatúra levéltárában található. Az egyik Glattfelder Gyula 1923. november 12-én Lorenzo Schioppa nunciushoz⁸ írt kéziratos levele, amelynek közlését azért tartom fontosnak, mert ebben írta le – jelenlegi tudomásunk szerint – először elképzelését a Szegeden felállítandó társaskáptalanról.⁹ A másik pedig a csanádi püspök XI. Pius pápának¹⁰ írt 1924. december 5-i folyamodványa káptalan felállítása érdekében. Ehhez ugyanaznap keltezéssel egy, a budapesti nunciushoz írt kísérőlevél is

¹ Készült az MTA-PPKE Fraknoi Vilmos Római Kutatócsoport keretében, a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával.

² *Magyar Törvénytar*, 1922, 197–198. 1921. évi XXXIII. törvénycikk.

³ Glattfelder Gyula (1874–1943) 1911-ben lett a csanádi egyházmegye megyéspüspöke. A pápa 1942-ben kalocsai érsekké nevezte ki, de betegsége miatt új hivatalát elfoglalni nem tudta. Az erre a kánonjogi kódexben előírt négy hónap letelte után 1943 februárjában visszalépett. Megtartva régi egyházmegyéje kormányzását az Apostoli Szentszéktől érsek-püspöki címet kapott. Fél évvel később elhunyt. *CIC*, 1918, 88. 333. kánon; TÓTH, 2011, 254, 256; PL, Cat. 22, 10543/1942. Átfogóan lásd még: ZOMBORI, 1995.

⁴ Temesvár (ma: Timișoara, RO)

⁵ Vö. *Glasul*, 1929, 206–207, 216–218. és S.RR.SS. AA.EE.SS. Romania. Anno 1929–1930, pos. 82. fasc.74, fol. 46. A román konkordátumról bővebben: MARTON, 1995, SAS, 2003 és MARCHUT, 2014.

⁶ A bulla 1931. június 19-ei keltezésű. A nunciushoz erről küldött értesítés 1931. július 22-én a Konzisztoriális Kongregáció vezetőjétől, Rossitól: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 36, fasc. 1.14. fol. 323r. Mellette a *Per apostolicas* bulla kézzel átirat másolata: uo. fol. 324rv. Vö. *Ordines Circulares*, 1931.

⁷ MIKLÓS 2003a, 86, 97–99; MIKLÓS 2003b, 87, 93–95.

⁸ Lorenzo Schioppa (1871–1935) diplomáciai karriert futott be az Apostoli Szentszék szolgálatában, 1920–1925 között volt budapesti apostoli nuncius. Bővebben: TÓTH–TUSOR, 2016, XLVII.

⁹ ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 8, fasc.12.2, fol. 429r–430v.

¹⁰ XI. Pius (1857–1939) 1922-től 1939-es haláláig a katolikus egyház feje.

csatlakozik.¹¹ Egyik utóbb említett dokumentum sem tartalmazza a csanádi püspök aláírását – mindössze a csanádi püspöktől érkező levelek formai sajátosságait viseli¹² –, és mindkettőre rá van jegyezve, hogy nem került felhasználásra.¹³ Jelentőségüket mégis az adja, hogy ekkor merült fel először, hogy a csanádi püspök a pápához írt folyamodvány révén oldja meg, hogy rendelkezésére álljanak az egyházmegye magyarországi részének kormányzásában őt segítő, Szegeden rezideáló kanonokok. Az eddig leírtak mellett azért is tartom publikálásra érdemesnek e forrásokat, mivel létezésük – bár fontos adalékkal szolgálnak Szegeden káptalan felállításának előzményeihez és a nagyvárad székaskáptalan Magyarországon élő tagjainak történetéhez – eddig nem volt ismert a szakirodalomban.

Forrásközlésemben az előzmények vázolását követően azt vizsgálom, hogy mit tartalmazott a nunciushoz írt 1923-as levél, illetve az 1924. évi folyamodvány: melyek voltak a bennük szereplő indokok, a káptalan felállításának megvalósítását a két vizsgált időpontban milyen anyagi és személyi alapokon képzelte el Glattfelder püspök, és ez az elgondolás hogyan kapcsolódott a nagyvárad káptalan Magyarországon élő tagjaihoz. Végül megpróbálok magyarázatot keresni rá, hogy miért nem került felhasználásra 1924-ben a pápához írt folyamodvány.

1. Glattfelder Gyula csanádi püspök kiutasítása, az új püspöki székhely kiépítésének megkezdése

Annak megértéséhez, hogy mi tette szükségessé Glattfelder Gyula pápához írott folyamodványát, célszerű áttekinteni, hogyan került sor Romániából való kiutasítására, és ez milyen következményekkel járt az egyházmegye kormányzására nézve. A trianoni határok a csanádi egyházmegyét háromfelé szakították, a legnagyobb része Romániához került, míg két kisebb része a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságba és Magyarországra.¹⁴ A püspöki székhely, Temesvár, a püspökkel együtt Romániában maradt. A megváltozott helyzet számos kihívás elé állította Glattfelder Gyula püspököt, aki a szószékről, a napi sajtóban és a püspöki körlevélben is kiállt a

¹¹ ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 16, fasc. 2.6, fol. 161r–162v; 163rv.

¹² A használt papír, a fejléc és íráskép a csanádi egyházmegyéből küldött egyéb dokumentumok formátumával egyezik: általában az A4-es méretű lap fejlécében csupa nagybetűvel szerepel: „Ab episcopo Csanádiensi.”, alatta szaggatott vonal található, a címzés csupa nagybetűvel. A szövegben a kiemelés ritkított betűközzel vagy nagybetűvel történt.

¹³ Arra vonatkozó utalást nem találtam, hogy pontosan mikor került a nunciatúrai irattárba, mindössze annyit feltételezhetünk, hogy 1924. december 5. után.

¹⁴ MIKLÓS, 2018a, 59. adatai szerint 24 963 km² került Romániához, 9387 km² a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz és 562 km² Magyarországhoz.

római katolikus egyház érdekei mellett, és felemelte szavát a magyar nemzetiséget ért sérelmek ellen.¹⁵

A román kormány egyik legsérelmesebb intézkedése az agrártörvény volt, amelynek nem csak nemzetpolitikai felhangja volt, hanem általa a többségében magyar fenntartású katolikus intézmények anyagi alapját is meggyengítették. Románia új határain belül ugyanis 13-14% volt a katolikusok aránya, közülük mintegy 86% az elcsatolt magyar területek lakossága. Nemzetiségi megoszlásukat tekintve megközelítőleg 64% volt magyar, 29% német, mindössze 0,6% román, a többi egyéb nemzetiségű.¹⁶ Az 1921. július 23-án kihirdetett agrártörvény következtében többségében magyar közép- és nagybirtokosok földjei kerültek román földnélküliek kezébe. Ahol a magyar lakosságnak kellett volna földet juttatni, ott ehelyett állami tartalékföldre nyilvánították őket.¹⁷ Az egyházi birtokokat a törvény teljes egészében kisajátítandónak jelölte meg, az általános egyházi vagyontól egyházi célokra legfeljebb 10 katasztrális hold mezőgazdasági területet lehetett megtartani, a püspökségeknek legfeljebb 100 katasztrális hold mezőgazdasági területet, az érsekségeknek pedig maximum 200 katasztrális hold mezőgazdasági területet. A szerzetesrendek csak 30 katasztrális holdat tarthattak meg, az iskolák 5 katasztrális hold gyümölcsöst, illetve 1918. december 1-je előtt is tanítói javadalmat képező ingatlanból 16 katasztrális holdat. A káptalanok minden földterületét kisajátították. A kárpótlást nagyon alacsonyan, az 1913-as árakhoz viszonyítva határozták meg.¹⁸ E kiragadott példák mellett érdemes Mailáth Gusztáv Károly erdélyi püspök¹⁹ 1924. november 14-én a román szenátusban történő felszólalásának főbb gondolatait is megemlíteni. Ezek szerint 118 plébánia és 71 filia nem kapta meg az őket törvény által megillető minimumot sem. A katolikus iskolák korábbi államsegélyét megvonták, s amikor a hívek ezt önkéntes adózással szerették volna pótolni, a közigazgatási hatóságok megtiltották és megakadályozták az egyházi kultuszadó beszedését. Ahol az állam átvette a birtokokat, a patrónusi kötelezettségeket nem teljesítette. Az anyanyelvi oktatást változatos módszerekkel igyekeztek ellehetetleníteni.²⁰

Ezek után érthető, hogy Glattfelder Gyula 1922. október 20-i pásztorlevelében nyíltan kifogásolta a kártalanítás módját és elégtelenségét, rámutatva arra, hogy az agrárreform végrehajtásával mind a püspökség, mind a káptalan, mind pedig a katolikus alapok vagyona

---

¹⁵ MIKLÓS, 2018b, 216. Azt, hogy a román sajtó hogyan értékelte Glattfelder Gyula tevékenységét részletesen Glück Jenő mutatta be Bélteky József álnéven: BÉLTEKY, 1996.

¹⁶ A JANCSÓ, 1928, 62. és MARCHUT, 2014, 151. által közölt adatok alapján.

¹⁷ BARTHA, 2012, 84.

¹⁸ VENCZEL, 1942, 312. 322. A törvény leírását sokkal bővebben lásd uo. 311–323. A fentiekben nem térek ki az ún. óromániai vagy Ókirályság területére vonatkozó földreformtörvénnyel történő összevetésre, ehhez lásd például: uo. 324–332. Összefoglalóan: BARTHA, 2012, 83–84.

¹⁹ Mailáth Gusztáv Károly (1864–1940) 1897-ben nevezte ki a pápa az erdélyi püspökség élére. 1936-ban lemondott hivataláról.

²⁰ Mailáth fent említett beszédét idézi: SALACZ, 1975, 59–60.

szertefoszlott. A papságot pedig eltiltotta a földosztási ünnepek egyházi szertartással történő kíséretétől.²¹ A törvény méltánytalanságára Constantin Banu vallásügyi miniszter²² figyelmét is felhívta.²³ A szakirodalom ezt a nyílt ellenállást és a kisebbségbe szorult magyarság jogainak védelmét jelöli meg kiutasítása fő okaként, melyhez hozzájárultak a magyar kormánnyal ápolts kapcsolatai.²⁴ 1922. november 3-án a román külügyminiszter vázolta az Apostoli Szentszéknek a román kormány püspökkel szembeni elégedetlenségét és az eltávolítását követelte.²⁵ A román kormány e kívánságának azzal is nyomatékot adott, hogy az egyházmegyének nem fizette ki az esedékes államsegélyt.²⁶ Ezek után 1923 márciusában a Szentszék Pacha Ágoston kanonok, korábbi irodaigazgató²⁷ kezébe adta az egyházmegye Romániába került részének kormányzását apostoli kormányzó minőségben, Glattfelder Gyula püspök pedig elhagyta székhelyét, és Magyarországon telepedett le.²⁸

Az itt maradt egyházmegyerészben a több mint 119 ezer fős,²⁹ nagyrészt katolikus lakosságával³⁰ a legjelentősebb város Szeged volt, ahonnan 1919-ben az ellenforradalom is kiindult. 1914-ben el is indult itt egy nagyszabású fogadalmi templom építése, azonban az építkezést a világháború félbeszakította. Így ideális helyszínnek mutatkozott az új püspöki székhely kiépítésére. Azonban ehhez az alapvető feltételek hiányoztak: a püspöknek nem volt állandó lakhelye, illetve hivatala – ideiglenesen a belvárosi plébánián lakott, majd 1924-ben a katolikus tanítóképző intézetében rendezte be rezidenciáját³¹ –, nem állt rendelkezésére a magyar határokon belül Csanád egyházmegyei szeminárium a papnövendékek nevelésére, és az egyházmegyecsonk adminisztratív ügyeinek intézésében sem tudtak közreműködni a kanonokok, mivel a káptalan Temesváron maradt. Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter³² hathatós segítségével e fontos intézményeket hamarosan sikerült felállítani. A fogadalmi templom építési munkálatai 1923 áprilisában újraindultak és 1930-ban szentelhetette fel a püspök. A püspöki palota erre az időpontra

---

²¹ ROMSICS, 1995, 160–162.

²² Constantin Banu (1873–1940) 1922–1923-ban volt vallásügyi miniszter Romániában. Munkásságáról: BURCICĂ, 2015, 49–52.

²³ SZABOLCS, 2016, 90. szerint ez volt az elsődleges oka, hogy a román kormány a csanádi püspök eltávolítását követelte.

²⁴ Vö. például: BÉLTEKY, 1996; MIKLÓS 2018b.

²⁵ SZABOLCS, 2016, 91.

²⁶ BÉLTEKY, 1996, 146.

²⁷ Pacha Ágoston (1870–1954) 1923-tól 1930-ig a csanádi egyházmegye romániai részének apostoli kormányzója, majd 1930-tól a temesvári egyházmegye megyéspüspöke. Életrajzához lásd a temesvári püspökség levéltárosának tollából: CĂLIN, 2009.

²⁸ A püspök Romániában maradó papságától búcsúzó pásztorlevele: ROMSICS, 1995, 162–166.

²⁹ A tényleges adat az 1920. évi népszámlálás adataitól némileg eltérő, ugyanis 1920. december 31-én és 1921 novemberében, amikor népszámlálást tartottak a városban, a település egy része még nem tartozott Magyarországhoz. *Népszámlálás*, 1923, 3 (1. jegyzet), 23.

³⁰ Uo.

³¹ TÓTH, 2011, 255.

³² Klebelsberg Kuno (1875–1932) 1922-től 1931-ig volt vallás- és közoktatásügyi miniszter.

szintén elkészült. A szeminárium ugyanebben az évben ősszel nyitotta meg kapuit.³³ Szegedi káptalan azonban ekkor még nincsen. Bár a 20. század elején állítólag voltak olyan tervek, hogy társaskáptalant kellene felállítani a város támogatásával, a terv akkor nem valósult meg.³⁴ Egyházmegyei tanács sem segíthette még a püspök munkáját, hiszen e testület csak székeskáptalan hiányában – ha az nem alapítható meg vagy nem állítható helyre – állítható fel egy egyházmegyében és jelen esetben a csanádi egyházmegye székeskáptalanja Temesvárott még működött.³⁵

2. Nagyváradi kanonokok Magyarországon az 1920-as évek elején

A másik egyházmegye, amelyet hasonlóan érintett a trianoni békeszerződés, a román állam nemzetiségi politikája és az agrárreform, a nagyváradi egyházmegye volt, melynek nagyobb része a román állam területére került, míg egy kisebb része (Bihar vármegye egy része, valamint Békés és Hajdú vármegyei plébániák) Magyarországon maradt. Élén 1923. december 1-jei haláláig Széchényi Miklós püspök³⁶ állt. 1920 nyarán a káptalan tizenhat főt számlált, akik közül négyen tartózkodtak Magyarország területén: Kollányi Ferenc békési főesperes, Fraknoi Vilmos krasznai főesperes és Székely István mesterkanonok Budapesten, Lindenberger János debreceni plébános és nagyváradi kisprépost pedig – akit 1919. október 25-én nevezett ki püspöke az egyházmegye Magyarország területén levő része helynökének – Debrecenben.³⁷

Közülük Kollányi Ferenc jáki apát 1911-től volt nagyváradi kanonok, mely stallumot elsősorban történettudományi munkásságával érdemelte ki. 1903-tól az MTA levelező, 1924-től rendes tagja lett. Első székfoglalóját 1905-ben „A magán kegyúri jog hazánkban a középkorban” címmel, majd 1925-ben „A Széchényi Országos Könyvtár történetéből” címmel tartotta.³⁸ Fraknoi Vilmos, a vatikáni magyar történeti kutatások elindítója és a Római Magyar Történeti Intézet megalapítója 1878-tól volt a nagyváradi székeskáptalan tagja. A MTA-nak kanonoktársánál már régebb óta tagja volt: 1870-ben lett levelező, 1873-ban rendes tagja. Székfoglalóit 1871-ben, illetve 1875-ben „Pázmány Péter diplomáciai küldetése Rómába”, illetve „II. Lajos és Mária” címmel tartotta.³⁹ A harmadik Budapesten élő kanonok, Székely István 1915-ben lett nagyváradi kanonok és 1921-ben

³³ A fogadalmi templomról bővebben: ÁBRAHÁM–ZOMBORI, 2001. A szemináriumról bővebben: ZSÓDI, 2007.

³⁴ A terv a világháború kitörése előtt került fel a *Szegedi Új Nemzedék* információja szerint: ANONIM, 1941.

³⁵ *CIC*, 1918, 119. 423. kánon és *Ordines Circulares*, 1931, 27. V. 1100. sz. A fentiekben BÁNK, 1958, 142. elnevezését használom, a püspök maga az „egyházmegyei kormánytanács” kifejezéssel élt. E testület felállítására XI. Pius pápa 1931-ben, a temesvári egyházmegye felállítása után adott engedélyt.

³⁶ Széchényi Miklós (1868–1923) 1911-től 1923-as haláláig volt nagyváradi megyéspüspök.

³⁷ Munkásságukat bővebben lásd a következő bekezdésben. MERÉNYI-METZGER, 1997, 14–15. (Az itt közöltekkel ellentétben Lányi József 1920-ban még nem tartózkodott Budapesten. Vö. ANONIM, 1921; ANONIM, 1924a – a püspök kiutasításáról.) Lindenberger János 1918-tól volt prépost kanonokként debreceni plébános.

³⁸ FEKETE, 1975, 150; MERÉNYI-METZGER, 1997, 17.

³⁹ Bővebben lásd: FEKETE, 1975, 79–80; ÁLDÁSY, 1925; BERZEVICZY 1927; MERÉNYI-METZGER, 1997, 17; TUSOR, 2004, XIX–XLV.

lett az MTA levelező tagja. Székkfoglalóját az egyházi irodalom témaköréből tartotta, „Az apokalyptika a világirodalomban” címmel 1922-ben. Az 1920-as évek elején a Pázmány Péter Tudományegyetemen tanított: 1898-tól 1926-os nyugalomba vonulásáig volt az egyetem nyilvános rendes tanára.⁴⁰

1921. augusztus 28-án Széchényi püspök az egyházmegye magyarországi részének helynökségét Gyulára helyezte át és Brém Lőrinc kanonokot állította az élére, az egyházmegye magyarországi részének főtanfelügyelőjévé pedig Szirmay László Árpád kanonokot nevezte ki, így feladatuk ellátására szeptember 16-án mindketten Magyarországra utaztak. Mindketten 1915-től voltak a nagyváradai székeskáptalan tagjai. Brém Lőrinc Széchényi püspök halálát követően, 1924-ben lemondott helynöki tiszteréről, azonban továbbra is Gyulán élt, ahogy Szirmay László Árpád is.⁴¹ Ebben az évben Lindenberger János lett a nagyváradai egyházmegye apostoli kormányzójának magyarországi helynöke, amely tisztséget 1929-ig látta el. Lányi József kanonok, akit kiutasítottak Romániából, 1924-ben szintén Debrecenben tervezte letelepedését, végül Budapesten kapott szállást a kapucinusoknál.⁴² A káptalan Magyarországon élő tagjainak életében 1923. november 20- a hozott jelentősebb változást, hiszen ekkor elhunyt a római kutatások korábbi úttörője, Fraknoi Vilmos arbei címzetes püspök.

1924-ben tehát a káptalan hat rendes tagja élt elszórtan Magyarországon; hárman Budapesten, ketten Gyulán, illetve egy fő Debrecenben, nagyrészt tudományos munkásságot folytatva vagy az egyházmegye magyar részeinek feladatait ellátva, anélkül azonban, hogy lehetőségük lett volna rendszeresen részt venni a nagyváradai székeskáptalan által mondott napi zsolozsmákon.

3. Glattfelder Gyula 1923-as elképzelése

A tanácsadó testület és az egyházmegye adminisztrációjában segítő káptalan nélkül, Magyarországon, székhelyétől távol élő csanádi püspök és a szintén Magyarországon élő nagyváradai kanonokok története 1924-ben találkozhatott volna. A közvetlen előzmények pedig egy évvel korábbra nyúlnak vissza. A püspök ugyanis Lorenzo Schioppa nunciusnak több alkalommal hozta elő Szegeden társaskáptalan felállításának tervét.⁴³ Székeskáptalan felállításának támogatását nyilvánvalóan nem kérhette, hiszen Temesvárott még működött a csanádi egyházmegye székeskáptalanja. A nunciusnak előszóval előadott kérés írásos lenyomata a Vatikáni Titkos

---

⁴⁰ 1902/1903-ban és 1905/6-ban a Pázmány Péter Tudományegyetem hittudományi karának dékánja volt, 1908/9-ben az egyetem rektora. FEKETE, 1975, 262; MERÉNYI-METZGER, 1997, 18; MIHÁLYFI, 1927, 281–282; ALMANACH, 1940, 13. 15.

⁴¹ MERÉNYI-METZGER, 1997, 14. 18.; GEREVICH-LEPOLD-ZSEMBERY, 1929, 213.

⁴² Lányi 1906-tól volt a nagyváradai székeskáptalan tagja. Vö. MERÉNYI-METZGER, 1997, 17; ANONIM, 1924b; ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 20, fasc. 1.5.1, fol. 12v. Bjelik Imre 1926. június 23-ai levele Cesare Orsenigo nunciusnak.

⁴³ Erre hivatkozik: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 16, fasc. 2.6, fol. 163r.

Levéltárban, a budapesti apostoli nunciatura anyagában található: Glattfelder Gyula 1923. november 12-én Szegeden írt levelében fejtette ki a tárgyban véleményét.⁴⁴ A testület felállításának szükségességét a kiterjedt adminisztrációs feladatokkal és az egyházmegye központi irányításához szükséges munkakörök – általános helynök, szemináriumi rektor, irodaigazgató és egyházmegyei tanfelügyelő – betöltésével indokolta. Így ekkori vélekedése szerint egy négy stallumból álló káptalan lenne az ideális. Anyagi alapjának megteremtésére, mivel a püspökség javainak nagy része Romániában maradt, Csernoch János hercegprímással⁴⁵ egyeztetve, a kalocsai érsekség 35000 hektárt kitevő javadalmából szeretne 6-800 hektárt a felállítandó káptalan javára kihalásztatni. Ezt azért tudná könnyen megtenni, mivel nem lenne az érsekség kárára, annak bőven maradna a fenntartásához szükséges területe, valamint mivel Várady Lipót Árpád⁴⁶ 1923. február 18-án elhunyt és a kalocsai érseki székre még nem nevezték ki az utódját. Sede vacante pedig nincs javadalmas, aki ezt akadályozhatná, és akinek a jogait sérthetné.⁴⁷

A betöltésről folytatott tárgyalások hosszasan elhúzódtak, mivel ez volt az első eset, hogy a király nélküli királyságban egy egyházmegye élére főpásztort kellett kinevezni és mind a kormány, mind a Szentszék a saját álláspontját szerette volna érvényre juttatni. Végül az utóbbi jelöltje, Zichy Gyula pécsi püspök⁴⁸ került a kalocsai főegyházmegye élére apostoli kormányzó minőségben.⁴⁹ XI. Pius pápának e döntéséről 1923. október 29-i keltezésű levelében értesítette Pietro Gasparri bíboros államtitkár⁵⁰ Zichy Gyulát, a levelet a nuncius továbbította. November 17-i válaszlevelében a püspök jelezte, hogy elfogadja a határozatot.⁵¹ Az apostoli kormányzó pedig a püspöki javadalmat általában nem kezelte, annak jövedelme a Vallásalapba folyt be.⁵² Csakhogy Zichy Gyula külön kérte, hogy a kalocsai érseki javadalmat apostoli adminisztrátorként ő kezelhesse.⁵³ A kormány ebbe 1924 tavaszán beleegyezett.⁵⁴ Minderről még mit sem tudva tervezte Csernoch János jóváhagyásával

---

⁴⁴ ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 8, fasc.12.2, fol. 429r–430v.

⁴⁵ Csernoch Jánost (1852–1927) 1912-ben nevezte ki a pápa az esztergomi főegyházmegye élére. 1927-es haláláig viselte érseki hivatalát.

⁴⁶ Várady Lipót Árpád (1865–1923) 1914 és 1923 között volt kalocsai érsek.

⁴⁷ ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 8, fasc.12.2, fol. 429r–430v. Káptalani helynökül Horváth Viktort választották. A helynök 1923. február 19-i távirata: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1922–1926, pos. 12-13, fasc. 21, fol. 44r.

⁴⁸ Zichy Gyula (1871–1942) 1905 és 1925 között volt pécsi püspök, 1923 és 1925 között kalocsai apostoli kormányzó, majd 1925-től 1942-ig kalocsai érsek és 1925–1926 között pécsi apostoli kormányzó. Vö. LAKATOS, 2009, 26–28.

⁴⁹ A kalocsai érseki szék és a pécsi püspökség betöltéséről lásd: SALACZ, 2002, 43–100. A témával Prohászka Ottokár kapcsán foglalkoztam: TÓTH, 2017.

⁵⁰ Pietro Gasparri (1852–1934) 1914-től 1930-ig volt bíboros államtitkár.

⁵¹ ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 8, fasc. 2.1, fol. 28r (Gasparri fent említett levelének másolata); uo. fol. 29r–30r (a kalocsai apostoli kormányzó beleegyezése).

⁵² GERGELY, 1999, 270.

⁵³ ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 8, fasc. 2.1, fol. 49r–50r. Zichy Gyula 1923. december 13-án írt kéziratos levele Lorenzo Schioppa nunciatusnak.

⁵⁴ SALACZ, 2002, 85.

a káptalan felállítását a kalocsai érseki javadalomból Glattfelder Gyula s írta meg levelét 1923. november 12-én a budapesti apostoli nunciushoz.⁵⁵

Emellett, amint az az 1924. december 5-én a nunciushoz írt leveléből kitetszik, Glattfelder Gyula püspök, amikor 1923 novemberében Rómába látogatott, hogy referáljon egyházmegyéje állapotáról, mind Gaetano de Lainak, a Konzisztoriális Kongregáció bíboros titkárának,⁵⁶ mind pedig XI. Pius pápának megemlítette, hogy szeretne Szegeden káptalant felállítani, illetve, hogy ennek anyagi hátterét valamely betöltetlen magyarországi egyházi javadalomból lenne célszerű előteremteni. Az előbbinek, mivel a kongregáció hatáskörébe tartozott a székes- és társaskáptalanok létesítése és felosztása, valamint káptalani méltóságok létesítése és megszüntetése, az utóbbinak, mivel tulajdonképpen a pápa volt a kongregáció prefektusa és ő dönthetett társaskáptalan felállításáról is.⁵⁷ XI. Pius november 26-i audienciáján a püspök felvetésére azt válaszolta, hogy személyesen ő maga fogja az ügyet előmozdítani.⁵⁸

4. Glattfelder Gyula 1924-ben írt folyamodványa

Ezen előzmények után került sor egy évvel később, az 1924. december 5-ére keltezett folyamodvány és a nunciushoz ugyanaznap írt kísérőlevél megfogalmazására.⁵⁹ Ekkor már van egy ideiglenes püspöki lakhely Szegeden a katolikus tanítóképzőben, és a fogadalmi templom is épül, azonban még nem indult be a szeminárium és a püspöki palota építése. Erre az időpontra már az is egyértelművé vált, hogy a kalocsai apostoli adminisztrátor, Zichy Gyula maga kezelheti a kalocsai érsekség javait, tehát a korábbi elképzelés, hogy abból kellene az alapítandó szegedi társaskáptalant dotálni, nem tartható. Hivatalban levő, a javakkal is rendelkező apostoli adminisztrátorral pedig már nehezebb lenne a megegyezés, így ezt az ötletet Glattfelder elvetette. Milyen új elképzeléssel állt tehát elő a csanádi püspök?

A folyamodvány elején a püspök vázolja nehéz helyzetét: miután el kellett hagynia Romániát, Szegeden lakik, s tekintve, hogy székhelyével együtt a temesvári káptalan is Romániában található, a püspöki kúriában és az egyházmegye magyarországi részének kormányzásában segítséget nyújtó kanonokok nélkül maradt. A román kormány nem engedi, hogy a temesvári káptalan egy részét Magyarországra helyezze át, még kevésbé, hogy ha ez esetleg megtörténne, a teljes egészében Románia területén található javadalom jövedelméből részesüljenek. Így azt szeretné, ha valamely megüresedő javadalmat nem töltenének be, hanem jövedelmét az új szegedi káptalanra fordítanák.

⁵⁵ ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 8, fasc.12.2, fol. 429r–430v.

⁵⁶ 1908-tól 1928-as haláláig a Konzisztoriális Kongregáció bíboros titkára. AAS, 1909, 111.; AAS, 1928, 372. 402.

⁵⁷ BÁNK, 1958, 50.

⁵⁸ ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 16, fasc. 2.6, fol. 163r.

⁵⁹ UO. valamint: 161r–162v.

Mivel Fraknói Vilmos a nagyváradai káptalan Magyarországon élő tagja 1923. november 20-án elhunyt,⁶⁰ így e kérést összekötötte azzal, hogy a pápa a megürült káptalani stallum betöltése helyett gondoskodjon arról, hogy jövedelmét kétfelé osztva két stallumot állítsanak fel belőle a csanádi káptalanban oly módon, hogy a két kanonok kötelessége legyen, hogy Szegeden rezideáljon. Vagy a stallum jövedelméből állítson fel Szegeden társaskáptalant.

Véleménye szerint ez nem lenne a nagyváradai székeskáptalan kárára, amelynek 16 tagjából 6 él Magyarországon és birtokai nagy része, 12 ezer hektár föld is a határ innenső oldalán található. Arra hivatkozik, hogy a nagyváradai papság nem neheztelhet, mivel a káptalanban hat stallum Magyarországon irodalmi kanonoki stallum, melyet az irodalom (és tudományos élet) terén kifejtett érdemekért adományoznak. Így arra érdemes Csanád egyházmegyei pap is kaphatná ezeket. Ráadásul mivel e kanonokok Magyarországon szétszórta élnek, nincs saját templomuk sem, ahol a kóruszolgálatot közösen végezhetnék. Glattfelder úgy véli, hogy inkább az egyház javára válna, ha egy püspök mellett egy adott püspöki kúriában teljesítenének szolgálatot. Arra kéri a pápát, hogy két nagyváradai stallumot vagy legalább egyet, vagy azonnal, vagy jövőbeli megüresedése esetén inkorporáljon a csanádi egyházmegyébe. Végül felveti három magyarországi nagyváradai kanonoki stallum csanádi egyházmegyébe történő bekebelezésének lehetőségét is.⁶¹ A nunciushoz írt 1924. december 5-én kelt kísérőlevélben hangsúlyozza, hogy véleménye szerint az elképzelés elnyerné a magyar kormány tetszését, sőt, Szeged városa is részt vállalna egy kanonok dotálásában.⁶²

1923-hoz képest tehát annyiban változott elképzelése, hogy nem feltétlenül 4 főt szeretne a káptalanban, hanem kezdetben két vagy három főt, majd vélhetően fokozatosan bővítené ezt a számot. Tekintve, hogy a csanádi káptalannak nem találhatóak javai Magyarországon, így a dotálását most is egy megürült javadalom jövedelméből látja célszerűnek. Ehhez kiváló alkalmat szolgáltat Fraknói Vilmos halála, illetve a nagyváradai káptalan Magyarországon élő tagjainak jelentős javadalma és speciális egyházi helyzete.

5. A tervezetek megvalósulásának és a folyamodvány benyújtásának elmaradása – a lehetséges indokok

Bár Glattfelder Gyula részéről mindkét tervezet jól átgondolt volt, mégsem került egyik sem megvalósításra. A magyarázatot az első, 1923. novemberi tervezet esetében abban találjuk meg, hogy a kalocsai érseki javadalom kezelése apostoli adminisztrátorként 1924 tavaszán Zichy Gyula kezébe került, így, habár nem volt betöltve az érsekség, a pécsi püspök kvázi birtokban levő

---

⁶⁰ BERZEVICZY, 1927, 112.

⁶¹ ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 16, fasc. 2.6, fol. 161r–162v.

⁶² Uo. fol. 163v.

javadalmasként funkcionált, ráadásul az Apostoli Szentszék részéről komolyan tervbe vették érseki kinevezését. Ezenkívül épp hogy csak megindult annak a templomnak az építése, amelyben a kanonokok a napi zsolozsmát végezhetnék volna.⁶³

A második, 1924-es elgondolás meg nem valóságát több okra is vissza lehet vezetni. Magán a két dokumentumon, a pápához írt folyamodványon és a nunciushoz írt kísérőlevélen csak az a ceruzás megjegyzés szerepel, hogy nem kerültek felhasználásra. A csanádi püspök aláírása is hiányzik e dokumentumokról. A nuncius és a püspök vélhetően szóban beszélhették meg az ügyet, és a nuncius nem tarthatta alkalmasnak a körülményeket a kérvény benyújtásához. Hogy pontosan milyen indokok alapján, arról csak feltételezésekkel élhetünk. A csanádi püspök által kért változtatás, a csanádi székeskáptalan bővítése két további stallummal vagy pedig Szegeden társaskáptalan felállításával a nagyváradi egyházmegye magyarországi részén található egy vagy két megürülő kanonoki stallumának jövedelméből, két országot és minimum két „intézményt” érintett: a nagyváradi székeskáptalant és a csanádi egyházmegyét, s amennyiben a csanádi székeskáptalant bővítenék további két stallummal, akkor azt is.

A román kormány és az Apostoli Szentszék között 1920-tól kezdve folytak a tárgyalások egy konkordátum megkötése érdekében. 1924-ben éppen egy olyan tervvel hozakodott elő Angelo Dolci bukaresti nuncius,⁶⁴ amelynek értelmében az összes romániai római katolikus püspökséget a bukaresti érsekség alá rendelnék, tudomásul vennék az agrárreform következtében megtörtént kisajátításokat, és az államnak az egyházi vagyon kezelésébe is befolyást biztosítanának. Mindezért cserébe a román állam garantálta volna az egyházi iskolák további működését. 1924 utolsó hónapjaiban, illetve 1925 januárjában a tárgyalások mélypontra jutottak: decemberben a berni román delegátus azt tudatta a román külügyminisztériummal, hogy a Vatikán az egész világon kampányt fog indítani Románia ellen, hogy kikényszerítse a konkordátumot, míg 1925 januárjában Schioppa nuncius magyarázkodásra kényszerült Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak, mivel román részről egy beszéde kapcsán azzal vádolták meg, hogy a magyar irredentizmust támogatja.⁶⁵ Ebben a légkörben nehezen elképzelhető, hogy a budapesti apostoli nuncius meleg ajánlásával ellátott folyamodvány nyomán a csanádi káptalant további két stallummal bővítsék, melyek viselői magyar nemzetiségűek lennének, ráadásul a székhelyen kívül, más országban rezideálnának. Egy

---

⁶³ SALACZ, 2002, 88–89. Az ügyben nem történtek tényleges lépések, legalábbis ilyenről Serédi Jusztiniánnak nem volt tudomása, amikor 1943-ban ismét felmerült a kalocsai érseki javadalom diszmembrációja a csanádi püspökség javára. PL 2591/1943. Serédi Jusztinián 1943. április 1-jei, Szinyei Merse Jenő vallás- és közoktatásügyi miniszternek írt levele fogalmazványa.

⁶⁴ Angelo Maria Dolci (1867–1939) 1923 és 1933 között volt román apostoli nuncius.

⁶⁵ MARCHUT, 2014, 159–160. Ez volt a 16. katolikus Nagygyűlésen 1924. október 12-én elhangzott „Hiszek Magyarország feltámadásában” kezdetű beszéde, amely miatt Pennescu szentszéki román követ szót emelt a viselkedése ellen Gasparrinál, aki magyarázatot kért a nunciustól. Több kapcsolódó dokumentum: ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 11, fasc. 2.3; S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1923–1926, pos. 21, fasc. 27.

ilyen megoldás megvalósulása a konkordátum-tárgyalások sikerét, és általában a katolikus egyház romániai helyzetét veszélyeztethette volna.

Magyar részről a főkegyúri jog tisztázatlansága miatt jelenthetett volna nehézséget az elképzelés. Ugyanis, bár a főkegyúri jogot a kormányzó nem gyakorolta, a magyar állam jogot formált arra, hogy az *interregnum* ideje alatt is érvényesítse azt.⁶⁶ Legtöbb jogosítványával a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelkezett, kivéve azokat a kompetenciákat, amelyeket az uralkodó miniszteri ellenjegyzés mellett csak személyesen gyakorolhatott.⁶⁷ A főkegyúr jogosultsága volt az egyházi javadalmak alapítása, átalakítása, illetve bekebelezése is.⁶⁸ Jelen esetben éppen erről van szó, hiszen a nagyváradi egyházmegyéhez tartozó székeskáptalanból tervezne egy vagy két stallumot a csanádi székeskáptalanba inkorporálni vagy jövedelmüket szegedi társaskáptalan felállítására fordítani. A magyar állam mindenképpen beleszólást szeretett volna ebbe, míg a Szentszék meggyőződése az volt, hogy a főkegyúri jog szünetelése alatt az ilyen testület felállítása a kánonjog értelmében a Szentatya feladata.⁶⁹ Ráadásul a főkegyúri jog által létrehozott, irodalmi és tudományos munkásságért adományozható kanonoki stallumok száma csökkent volna. Egy ilyen mértékű változtatás – a főkegyúr kihagyásával a döntésből – a leendő király főkegyúri jogának derogált volna.

Nem mellékes szempont az sem, hogy a nagyváradi káptalan magyarországi javainak jövedelme nem állandó: a birtokok éves termőképességétől függ. Ebből nehéz lett volna arányosan egy stallumra esőt elkülöníteni, különösen, hogy Magyarországon 1923 márciusától 1924 márciusáig hiperinfláció volt. Az infláció értéke az év második felében lefékeződött,⁷⁰ de nem lett volna mindegy, hogy mikori adattal számolnak. Ennek meghatározása kényes feladat lett volna és nem biztos, hogy a nagyváradi káptalan Magyarországon élő tagjainak tetszésével találkozott volna.

Szintén érveként merülhet fel a javaslattal szemben, hogy bár átgondolt, nem kellően kidolgozott. Például nem tartalmazza, hogy hány méltóság és hány egyszerű kanonokság lenne az új testületben, vagy melyik kanonok milyen mértékben részesedne a jövedelmekből stb. A pápához írt folyamodványban azt sejteti, hogy a csanádi egyházmegyében is van hasonló irodalmi vagy tudományos adottságokkal rendelkező pap, mint az irodalmi stallumok birtokosai – azonban azt nem részletezi, hogy előfeltételnek gondolná-e az irodalmi vagy tudományos munkásságot. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy amennyiben igen, akkor e tevékenységet a kiválasztottak egyházkormányzati feladataik mellett nem tudnák tovább a korábbi intenzitással folytatni. Ha pedig nem lenne előfeltétele a stallumok betöltésének, akkor esetleg a tehetséges, irodalomban vagy

---

⁶⁶ *Nemzetgyűlés*, 1920, 23.

⁶⁷ Ide tartozott az 1848. évi III. törvény 7. §-a értelmében az érsekek, püspökök, apátok, prépostok kinevezése. MÁRKUS 1896, 219.

⁶⁸ CSIZMADIA, 1966, 133.

⁶⁹ *CIC*, 1918, 106. 392. kánon

⁷⁰ BOTOS, 2015, 106–113. 120. 129–131.

tudományban jártas, Magyarországon élő papok nem kapnák meg a lehetőséget, hogy – az irodalmi kanonoki stallumok felállítójának eredeti szándéka szerint – munkásságukat a nagyváradi káptalani stallum jövedelméből származó anyagi támogatás mellett folytassák tovább. Amennyiben a csanádi káptalanba inkorporálnának egy vagy két stallumot, akár a csanádi káptalani statútumok és a nagyváradi káptalani statútumok átírására is szükség lehet, mely szintén nem biztos, hogy könnyen keresztülvihető lenne, tekintve, hogy magyar nemzetiségű kanonokokról lenne szó. Azt sem tartalmazza a dokumentum, hogy hol fogják a napi zsolozsmát végezni, hiszen ekkorra a fogadalmi templom még nem készült el.

A fenti érveket áttekintve látható, hogy sok olyan körülmény merült fel, amely hozzájárulhatott ahhoz, hogy az 1924-ben a pápához írt folyamodvány nem került aláírásra és nem jutott el a címzetthez. A helyzet ideiglenes rendezésére 1931-ben, a román konkordátum 1929-es becikkelyezése és a fogadalmi templom, püspöki palota és szeminárium 1930-as elkészülte után került sor, amikor az Apostoli Szentszék Szegedet jelölte ki a csanádi egyházmegye székhelyének, a fogadalmi templomot pedig székesegyház rangjára emelte és engedélyezte egyházmegyei tanács megalakítását. Végleges rendezést azonban csak 1941-ben nyert a kérdés Szegeden székeskáptalan felállításával.⁷¹

Források

1.

Glattfelder Gyula csanádi püspök

Lorenzo Schioppa nunciusnak

(1923. november 12.)

ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 8, fasc.12.2, fol. 429r–430v. – kézirat⁷²

Lorenzo Schioppa nunciusnak írt levelében a csanádi püspök előszóval folytatott megbeszélésüket követően írásban is lefekteti, hogy szeretné, ha Szegeden társaskáptalant állítanának fel, mivel annak tagjai segíthetnék őt az egyházmegye központi kormányzásában, betölthetnék az általános helynök, szemináriumi rektor, irodaigazgató és egyházmegyei tanfelügyelő funkciókat. E testület elképzelése szerint négy stallumból állna. Azt tanácsolja – mellyel Csernoch János bíboros, hercegprímás is egyetért –, hogy a kanonokok dotálását az akkor betöltetlen kalocsai érsekség 35000 hektárt kitevő javadalmából 6-800 hektár kihalásával oldják meg. Az érsekségnek ezután is elegendő jövedelme maradna, és mivel még nincs betöltve a kalocsai érseki szék, így nincs javadalmas, akinek a jogait sértené. Azt kéri a nunciustól, hogy támogassa és mozdítsa elő az ügyet az Apostoli Szentszéknél. Ha ez megtörténik, a kormányhoz

---

⁷¹ MIKLÓS, 2003a.

⁷² A levélen a nunciatúrai iktatószám: 2743/II.

szeretne fordulni, hogy az a saját részét kivehesse a megvalósításból. Továbbá azzal kapcsolatban kéri a nuncius véleményét, hogy Rómában szóban referáljon-e a kérdésről.⁷³

Excellentissime Domine!

Exposui jam Excellentiae Vestrae viva voce, quantopere indigeam hic in Szeged capitulo collegiato, ut officia centralia administrationis dioecesanæ (vicarius generalis, rector seminarii, cancellariae director, scholarum inspector) in tuto collocentur. Tempore labente difficultates quae ex defectu totis mediis oriuntur magis magisque elucent et administratio continuo gravior fit. Ideo denuo recurro ad ideam jam conceptam, capitulum saltem quattuor canonicorum esse constituendam. Sed deest beneficium pro fine assecurando, quia capituli cathedralis bona omnia in Rumenia sunt et perierunt, sicut et major pars bonorum episcopatus. Ideo proposui – Eminentissimo Cardinali Csernoch⁷⁴ approbante – ut ex amplissimis bonis (35000 hektar) archiepiscopatus Colocensis sequestrentur 6–800 hektar pro novo capitulo dotando, quo peracto archiepiscopatus adhuc abundanter remanebunt proventus pro dignitate sua necessarii, et cum modo sedes vacat, hic modus procedendi quaesita jura meminisse laedevat.

Humillime rogo Excellentiam Vestram, velit hanc meam propositionem benignissime acceptare eamque promovere. Si Excellentia Vestra dignaretur petitionis meae favorabilem resolutionem penes Apostolicam Sedem sollicitare eiusque permissionem exoperare, adirem gubernium, ut ex sua quoque parte rem promoveat.

Si Excellentia Vestra me de Sua opinione certiore redderet, vel permetteret ut recursus Roma – quo eras proficiscor – viva voce referam, intimas rependerem grates.

Dioecesim mecum altis favoribus Excellentiae Vestrae commendans maneo Excellentiae Vestrae

humillimus servus
Julius Glattfelder
episcopus Csanadiensis
Szeged 1923. 12/XI.

---

⁷³ Glattfelder Gyula püspök 1923 novemberében végezte ad limina látogatását Rómában, ahová november 14-én érkezett meg. Vö. ANONIM, 1923.

⁷⁴ Csernoch János hercegprímás, esztergomi érsek.

2.

Glattfelder Gyula csanádi püspök

beadványa a Szentszékhez

(1924. december 5.)

A csanádi püspök Szegeden káptalan vagy két kanonoki stallum felállítása érdekében fordul XI. Pius pápához, illetve ehhez kapcsolódóan ír Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nunciushoz kísérőlevelet, melyeket a lentiekben 2. a és 2. b-vel jelöltem. A dokumentumok nem tartalmazzak eredeti aláírást, azonban a használt papír, a fejléc és íráskép a csanádi egyházmegyéből küldött egyéb dokumentumok formátumával egyezik.⁷⁵ Így feltételezhető, hogy Glattfelder Gyula előzetesen megmutatta vagy elküldte véleményezésre a nunciusnak a tervezetet, aki az adott történelmi helyzetben – melynek elemzésére tanulmányomban kitértem – nem tartotta kívánatosnak annak benyújtását, azonban az iratot aláírás nélkül átvette és elhelyezte a nunciaturai irattárban.

2. a

Glattfelder Gyula csanádi püspök

XI. Pius pápának

(1924. december 5.)

(ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 16, fasc. 2.6, fol. 161r–162v. – gépirat)⁷⁶

A csanádi püspök 1924 decemberében vázolja XI. Pius pápának az egyházmegye és a saját helyzetét. A román hatóságok hozzáállása miatt kénytelen volt elhagyni egyházmegyéjét és székhelyét Szegeden rendezte be, ahol az egyházmegye adminisztrációjában segítség nélkül maradt, mivel székeskáptalanja Temesvárott rezideál, és Magyarországon hagyományosan a kanonokok látják el az egyházmegye központi tisztségeit. A temesvári káptalan egy részének Magyarországra helyezését a román kormány nem tolerálná, még kevésbé, hogy a káptalani javadalom teljes egészében Romániában maradt. Így azt szeretné, ha a Fraknoi Vilmos 1923. november 20-i halálával⁷⁷ megürült nagyvárad kanonoki stallumot a pápa nem töltené be, hanem a jövedelmét kétfelé osztva felállítana belőle a csanádi káptalanban két stallumot, amely birtokosainak kötelessége lenne Szegeden rezideálni, vagy pedig a stallum jövedelméből Szegeden társaskáptalant állítana fel. Így lenne aki segítse az egyházmegye magyar részének adminisztrációjában. Véleménye szerint a nagyvárad székeskáptalan nem szenvedne kárt, mivel Magyarországon, ahol 16 tagjából 6-an élnek, 12 ezer hektár földdel rendelkezik, továbbá a nagyvárad egyházmegyes papok sem neheztelhetnének, tekintve, hogy hat stallum a nagyváradiból irodalmi kanonoki stallum, melyeket az irodalom és tudomány terén kifejtett érdemekért adományozhatnak magyarországi egyházmegyékből papoknak, így akár csanádi egyházmegyéseknek is. Végül felveti, hogy az Egyház javára válna, ha a Magyarországon szétszórtan, saját egyház, székhely nélkül élő kanonokok egy püspök mellett egy adott püspöki kúriában teljesítenének szolgálatot.

⁷⁵ Bővebben lásd a 12. lábjegyzetet. Glattfelder Gyula általában a megszólításokat, a pápára történő utalásokat és a személy- és településneveket nagy betűkkel emelte ki, míg a hangsúlyos információkat, fontosabb gondolatokat ritkított szóközzel szedte. Az előbbieket nem fogom külön jelölni a forrásközlésben, az utóbbiakat azonban dőlttel fogom kiemelni.

⁷⁶ A folyamodványra rájegyezve: „Lettera del 1924 non usata (capitolo)”

⁷⁷ Vö. BERZEVICZY, 1927, 112.

Nr. 1091/1924.

Beatissime Pater!

Ima humilitate in genua provolutus exponere audeo Sanctitati Vestrae, quatenus dioecesis Csanádiensis per tractatum pacis Trianon inter Hungariam, Rumeniam et Serbiam divisa in difficillima situatione quoad administrationem versatur. Humillime infrascriptus episcopus gubernio Rumeno cogente relinquere debui residentiam et cathedralem meam in civitate Temesvár /hodie Timisoara/, quae Rumeniae adnectebatur, et abinde Sanctitate Vestra ita disponente in civitate Szeged resideo et gubernio partem Hungaricam dioecesis meae, in Temesvár vero administrator Apostolicus gubernat partem Rumenam dioecesis. Hac mutatione peracta *orbatum sum capitulo*, quod in Temesvár residet, et cum integrum beneficium capitulare intra fines Rumeniae situatum sit, deest mihi etiam possibilitas, ut saltem aliquot canonici adhiberi possint in administratione munerum centralium dioecesis – uti vicarii generalis, rectoris seminarii, directoris cancellariae episcopalis, inspectoris scholarum etc. – quae munera in Hungaria a saeculis per canonicos providebantur, nec alii proventus pro talibus muneribus dotandis praesto sunt, quam beneficia canonicalia. Eadem ex causa etiam consilio capituli careo. Ut pars canonicorum ex Temesvár huc transferatur, impossibile est, quia gubernium Rumenum hoc nullo modo permetteret, eo minus concederet, ut canonici in Hungaria residentes fructus ex Rumenia percipiant, ubi vero *totum* beneficium capitulare est.

Cum tali modo curiae episcopali et institutis providere vix possibile sit, iam in ultima relatione dioecesana, quam ante annum Sanctitati Vestrae substravi, exposui: necessarium fore, ut ex aliquo vacante beneficio dos assignetur *pro novo capitulo* in Szeged constituendo, ut tali modo administratio partis Hungaricae dioecesis Csanádiensis et curiae episcopalis assecurari possit. Sanctitas Vestra benignissime annuere dignata est explanationi meae in audientia die 26-a Nov. 1923. gratiosissime concessa, imo pro Sua ingenti clementia declarare quoque placuit, velle Se in Sua propria Altissima Persona huic negotio attentionem donare.

Clementiae Sanctitatis Vestrae filiali devotione deditus recurro nunc ad thronum Sanctitatis Vestrae humillime oro: velit *beneficium canonicale capituli* Magovaradinensis, quod per obitum Guillelmi Fraknói nuper vacans factum est, *dioecesi Csanádiensi incorporare* tali modo, ut ex illo duo canonicatus in capitulo cathedrali Csanádiensi – cuius sedes in Temesvár – erigantur cum obligatione residendi penes episcopum in Szeged /Hungaria/; vel vero, ut ex fructibus huius

canonicatus capitulum collegiatum in Szeged in usum partis Hungaricae dioecesis Csanádiensis erigatur.

Scire oportet dioecesim Magnovaradinensem, cuius episcopus ante annum mortuus est, et nunc per administratorem Apostolicum Magnovaradino /in Rumenia/ regitur, similiter divisam fuisse inter Hungariam et Rumeniam. Residentia episcopalis et capitularis in Rumenia est, sed magna pars bonorum capituli /12.000 Hektar/ in Hungaria iacet et ex 16 canonicis 6 in Hungaria habent domicilium, 10 Magnovaradini residentibus. Canonici in Hungaria habitantes dispersi vivunt in domibus privatis.

Praeterea memorandum est, eam quam proposui dispositionem pro clero dioecesis Magnovaradinensis non esse odiosam, quia illud stallum canonicale, de quo agitur, non conferretur sacerdotibus dioecesis Magnovaradinensis, quia ex illis sex canonicatibus est, ad quos *ex omnibus dioecibus Hungariae* promoveri debent clerici titulo meritorum litterariorum, ergo secundum foundationem etiam sacerdotes Csanádienses spem huius beneficii habent. Praeterea illi canonici capituli Magnovaradinensis, qui in parte Hungarica istius dioecesis beneficium et existentiam possident – numero sex – nec residentiam, nec propriam ecclesiam, nec chorum habent, quare sine dubio *maiori esset emolumento* ecclesiae, si circa aliquem episcopum eiusque curiam munia obirent, quam dispersi vitam gerant. Propterea ex hac occasione etiam illis humillimis precibus adeo Sanctitatem Vestram: velit benignissime disponere, ut ex capituli Magnovaradinensis sex canonicatibus, quorum beneficiarii *actu* in Hungaria existunt ibique bona possident, praeter superius memoratum adhuc *duo*, vel saltem *unus* – sive statim, sive secundum ordinem vacantiae futurae – eodem modo *incorporentur* dioecesi Csanádiensi, et tali modo tam administrationi dioecesanae, quam honori et progressui cleri consulatur. Beneficia canonicalia Magnovaradinensia tantis sunt provisa bonis *in Hungaria*, ut ex uno canonicatu facillime poterunt duo in Szeged fundari. Et si dioecesi Csanádiensi tres canonicatus Magnovaradinenses *incorporentur*,⁷⁸ capitulo Magnovaradinensi adhuc remaneret 13 integra stalla canonicalia; 10 Magnovaradini in Rumenia, 3 vero in parte Hungarica dioecesis Magnovaradinensis, quae etiam dismembrari possent, et dioecesi Csanádiensi, quae hic in Hungaria beneficio capitulari absolute caret eiusque episcopo, similiter consultum foret.

In gravi statu dioecesis meae filiali fiducia propero ad thronum Sanctitatis Vestrae oroque de genu: velit petitioni meae humillimae benignissime obsecundare, propter quam gratiam cum clero meo incessanter precabimur Omnipotentem, velit Optimum Patrem et restauratorem dioecesis Csanádiensis gratis copiosissimis cumulare.

Ima in humilitate me prosternens ad thronum Sanctitatis Vestrae in osculo ss. Pedum emorior
Sanctitatis Vestrae

---

⁷⁸ A három kanonoki stallumra vonatkozó megjegyzést a margón függőleges zöld vonalas kiemelés kíséri.

Szegedini, die 5-a Decembris a. D. 1924.

filiorum minimus:
episcopus Csanádiensis⁷⁹

2.b

Glattfelder Gyula csanádi püspök
Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nunciushoz
(1924. december 5.)

(ASV, Arch. Nunz. Ungheria, busta 16, fasc. 2.6, fol. 163rv. – gépirat)⁸⁰

A levélben Glattfelder Gyula utal arra, hogy már több alkalommal vázolta nehézségeit, hogy az egyházmegye magyar részén nincs káptalanja, melynek tagjai az egyházkormányzatban segíthetnék. Ezért azt kérte, hogy Szegeden új káptalant állítsanak fel. Ezt már a Konzisztoriális Kongregáció bíboros titkárának, Gaetano de Lainak, és XI. Pius pápának is kifejtette 1924. novemberi ad limina látogatása alkalmával. Véleménye szerint a magyar kormánynak tetszésére lenne, és bizalmasan arról értesíti a nunciust, hogy Szeged városa is részt vállalna egy kanonok dotálásában. Ezeket vázolván kéri folyamodványának a pápa elé terjesztését.

Ad Nr. 1091/1924.

Excellentissime ac Reverendissime Domine Nuntie Apostolice!

Domine Benignissime!

Pluries exposui iam Excellentiae Vestrae quales, perferre debeam difficultates, quia capitulum hic in parte Hungarica dioecesis non habeo, et media necessaria administrationis dioecesanæ desunt. Ideo rogavi, ut ex aliquo vacante beneficio novum capitulum in Szeged erigatur. Hanc dispositionem et Beatissimus Pater et Eminentissimus Cardinalis Secretarius Congregationis Consistorialis necessariam dixerunt, quando anno præterito statum dioecesis meae explanavi. Imo Beatissimus Pater auditis meis argumentis de causa, declaravit: Se personaliter velle rem promovere. /„Ich werde mich persönlich der Sache annehmen.“/

Cum nuper vacans factum est beneficium canonicale capituli Magnovaradinensis, quod non ad Magnovaradinensem clerum, sed ad sacerdotes omnium dioecesium Hungariæ spectat titulo

---

⁷⁹ A dokumentum nincs aláírva.

⁸⁰ A levélre rájegyezve: „Lettera del 1924 non usata”.

meritorum litteriorum, iis humillimis precibus adivi Beatissimum Patrem: velit ex hoc beneficio canonicatus in Szeged residentes dotare.

Haec dispositio gubernio Hungarico quoque placitum est. Et liceat sub secreto Excellentiam Vestram certiolem reddere, mihi patefactum fuisse, si beneficium illud huc transfertur et constituitur, civitatem, – quae hunc honorem summopere optat – ex sua quoque parte tale beneficium daturam, ex quo unus canonicus sustentari poterit.

Ideo omnibus, quae exposui, gratiose perspectis, velit Excellentia Vestra petitioni meae benigne annuere, supplicem libellum Beatissimo Patri substernere, et ex Sua quoque parte omnia peragere, quae optatum finem producere, et dioecesim clerumque meum contentos reddere queant.

In reliquo altis Excellentiae Vestrae favoribus devote commendatus persisto Excellentissimi ac Reverendissimi Domini Szegedini, die 5-a Decembris, a. D. 1924.

humillimus servus:
episcopus Csanádiensis⁸¹

Rövidítések és irodalomjegyzék

ASV	Archivio Segreto Vaticano, Vatikán
Arch. Nunz. Ungheria	Archivio della Nunziatura Apostolica in Ungheria
S.RR.SS.	Segreteria di Stato, Sezione per i Rapporti con gli Stati, Archivio Storico, Vatikán
AA.EE.SS.	Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari
PL	Prímási Levéltár, Esztergom

*

ÁBRAHÁM–ZOMBORI

2001 *A szegedi székesegyház*, szerk. ÁBRAHÁM István–ZOMBORI István, Szeged, Szegedi Székeskáptalan–Efo kiadó és nyomda, 2001.

ÁLDÁSY

1925 ÁLDÁSY Antal: *Fraknói Vilmos emlékezete*, In: *Katolikus Szemle*, 39. (1925) 8. sz. 449–460.

ALMANACH

---

⁸¹ A dokumentum nincs aláírva.

- 1940 *A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem almanachja fennállásának 305. tanévében az MCMXXXIX–MCMXL. tanévre. Lezárattott 1940. augusztus 31-én*, Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1940.
- ANONIM
- 1921 *Lányi püspök betegsége*, In: *Magyarság*, 2. (1921. október 6.) 222. sz. 5.
- ANONIM
- 1923 *A csanádi püspök római utja*, In: *8 Órai Ujság*, 9. (1923. november 18.) 261. sz. 14.
- ANONIM
- 1924a *Kiutasították Nagyváradról Lányi püspököt*, In: *Budapesti Hírlap*, 44. (1924. október 2.) 206. sz. 6.
- ANONIM
- 1941 *Az Apostoli Szezszték intézkedése következtében a csanádi egyházmegyének is lesz székeskáptalanja*, In: *Szegedi Új Nemzedék*, 23. (1941. július 13.) 158. sz. 3.
- ANONIM
- 1924b *Az oláhoktól kiutasított Lányi püspök Debrecenben nem kapott lakást*, In: *Magyarság*, 5. (1924. október 16.) 218. sz. 8.
- BÁNK
- 1958 BÁNK József: *Egyházi jog*, Budapest, Szent István Társulat, 1958.
- BARTHA
- 2012 BARTHA Ákos: *A két világháború közötti román földbirtokrendezés*, In: *Korunk* (2012) 6. sz. 83–89.
- BÉLTEKY
- 1996 BÉLTEKY József [Glück Jenő]: *Sajtóvisszhangok Glattfelder Gyula temesvári püspöki működésének utolsó éveiből*, In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 8. (1996) 3-4. sz. 137–153.
- BERZEVICZY
- 1927 BERZEVICZY Albert: *Fraknói Vilmos emlékezete. (Felolvastatott az Akadémia 1927. május 8-án tartott ünnepi közülésén)*, Budapest 1927.
- BOTOS
- 2015 BOTOS János: *A fizetőeszköz inflációja az első világháború alatt és után 1914–1924*, In: *Múltunk*, 60. (2015) 3. sz. 70–138
- BURCICĂ

- 2015 Pompilia Viorica BURCICĂ: *Amateur Theater in Historical Transylvania between the Two World Wars*, disszertáció (University of Illinois at Urbana-Champaign), Urbana, Illinois, 2015.
- CĂLIN
- 2009 Claudiu CĂLIN: *Dr. H. C. Augustin Pacha (1870-1954). Succint Excurs Biografic Al Primului Episcop Romano-Catolic de Timișoara*, In: *Banatica*, 19. (2009), 203-60.
- CIC
- 1918 *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus*, praefatione, fontium annotatione et indice analytico-alphabetico ab Emo Petro Card. GASPARRI auctus, Typis Polyglottis Vaticanis, Romae, 1918.
- CSIZMADIA
- 1966 CSIZMADIA Andor: *A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy korszakban*, Budapest 1966.
- FEKETE
- 1975 *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–1973* összeállította: FEKETE Gézáné, Budapest, kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1975.
- GEREVICH–LEPOLD–ZSEMBERY
- 1929 *Magyar Katolikus Almanach*, III., 1929, szerk. GEREVICH Tibor–LEPOLD Antal–ZSEMBERY István, Budapest, Stephaneum Nyomda és Könyvkiadó R.t., 1929.
- GERGELY
- 1999 GERGELY Jenő: *A katolikus egyház története Magyarországon*, Pannonica Kiadó, Budapest, 1999.
- Glasul
- 1929 *Glasul Minorităților. La voix des Minorités. Die Stimme der Minderheiten*, 7. (1929) 6. sz.
- JANCSÓ
- 1928 JANCÓS Benedek: *A katolikus egyház helyzete Romániában*, In: *Magyar Szemle*, 4. (1928) 9–12. sz. 59–64.
- LAKATOS

- 2009 LAKATOS Andor, *A kalocsai érsekség 100 esztendeje. A Kalocsa-Bácsi érsekségtől a Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegyéig 1909–2009*, Pozsony, Remény Kiadó, 2009.
- Magyar Törvénytár
- 1922 1921. évi törvénycikkek, jegyzetekkel ellátta: TÉRFY Gyula, Budapest, Franklin-Társulat, Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, 1922.
- MARCHUT
- 2014 MARCHUT Réka: *A román konkordátum a magyar diplomáciában (1920–1929)*, In: *Pro Minoritate* (2014) Tél, 150–169.
- MÁRKUS
- 1896 *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. Milleniumi emlékkiadás. 1836–1868*, szerk. MÁRKUS Dezső, Budapest, Franklin-Társulat, 1896.
- MARTON
- 1995 MARTON József: *A Szentszék és Románia konkordátuma 1927-ben*, In: *Erdélyi Múzeum*, 57. (1995) 1–2. sz. 50–59.
- MERÉNYI-METZGER
- 1997 MERÉNYI-METZGER Gábor: *A nagyváradi székeskáptalan tagjai (1920–1945)*, In: *Turul*, 70. (1997) 1–2. sz. 13–19.
- MIHÁLYFI
- 1927 MIHÁLYFI Ákos: *A budapesti kir. magyar Pázmány Péter Tudományegyetem*, In: *Magyar katolikus almanach* 1. (1927), 277–282.
- MIKLÓS
- 2003a MIKLÓS Péter: *Az egyházmegyei központ kiépítése Szegeden, 1923–1941*, In: *Egyháztörténeti Szemle*, 4. (2003) 2. sz. 86–99.
- MIKLÓS
- 2003b MIKLÓS Péter: *La formazione del centro diocesano di Szeged e la Santa Sede*, In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 15. (2003) 3–4. sz. 87–95.
- MIKLÓS
- 2018a MIKLÓS Péter: *A csanádi egyházmegye mint régiószervező tényező*, In: *Közép-Európai Közlemények* 11. (2018) 1. sz. 54–62.
- MIKLÓS
- 2018b MIKLÓS Péter: *Temesvárról Szegedre. Glattfelder Gyula, az elűzött csanádi püspök*, In: *Trianoni Szemle*, 10. (2018) 3–4. sz. 215–222.
- Nemzetgyűlés

- 1920 *Az 1920. évi február hó 16-ára összehívott nemzetgyűlés irományai.* 1. kötet. Budapest, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1920.
- Népszámlálás
- 1923 *Az 1920. évi népszámlálás. Első rész. A népesség főbb demográfiai adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint,* a magyar kir. kereskedelemügyi miniszter rendeletéből szerkeszti és kiadja: a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, 1923. (=Magyar Statisztikai Közlemények 69.)
- Ordines Circulares
- 1931 *Ordines Circulares ad honorabilem clerum almae Dioecesis Csanádiensis de anno 1931.* Typis Typographiae Stephani Juhász, 1931, V, nr. 1100. (elérhető: https://library.hungaricana.hu/hu/view/PazmanyHTK_Circulares_Csanad_1931)
- ROMSICS
- 1995 *Magyarok kisebbségben és szóróványban. A Magyar Miniszterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi Osztályának válogatott iratai, 1919–1944,* szerk. BÁN D. András, DIÓSZEGI László, FEJŐS Zoltán, ROMSICS Ignác (főszerkesztő), VINNAI Győző, Budapest, Teleki László Alapítvány, 1995.
- SALACZ
- 1975 SALACZ Gábor: *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt,* München, Aurora Könyvek, 1975.
- SALACZ
- 2002 SALACZ Gábor: *A főkegyúri jog és a püspökök kinevezése a két világháború között Magyarországon,* Budapest, Argumentum, 2002.
- SAS
- 2003 SAS Péter: *Vatikán és Románia államközi megállapodásai a két világháború között,* In: *Egyháztörténeti Szemle*, 4. (2003) 1. sz. 80–89.
- SZABOLCS
- 2016 SZABOLCS András: *New Details regarding the Expulsion of Bishop Gyula Glattfelder from Romania,* In: *Studia UBB Theol. Cath. Lat. [Studia Universitatis Babeş-Bolyai Theologia Catholica Latina]*, 61. (2016) 1. sz. 87–98.
- TÓTH
- 2011 TÓTH Tamás: *Glattfelder Gyula c. érsek (1943), csanádi püspök (1911–1943),* In: *Deliberationes*, 4. (2011) 2. sz. 254–259.

TÓTH

- 2017 TÓTH Krisztina: *Probászka Ottokár jelöltsége a kalocsai érseki székre. A püspökkinevezések gyakorlatának próbája a király nélküli királyságban vatikáni levéltári források alapján*, In: *Probászka-tanulmányok 2015–2017*, szerk. MÓZESSY Gergely, Székesfehérvár, Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, 2017, 320–355.

TÓTH–TUSOR

- 2016 TÓTH Krisztina–TUSOR Péter: *Inventarium Vaticanum I. A Budapesti Apostoli Nunciatúra levéltára (1920–1939)*, Budapest–Róma, Gondolat Kiadó, 2016.

TUSOR

- 2004 TUSOR Péter: *Magyar történeti kutatások a Vatikánban*, Budapest–Róma, Gondolat Kiadó, 2004.

VENCZEL

- 1942 VENCZEL József: *Az erdélyi román földbirtokreform*, In: *Az Erdélyi Tudományos Intézet Évkönyve 1940–41*, Kolozsvár, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet R.t., 1942, 309–465.

ZOMBORI

- 1995 ZOMBORI István: *Igazságot – szeretettel. Glattfelder Gyula élete és munkássága*. Budapest–Szeged, Keresztény Értelmiségiek Szövetsége, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, 1995.

ZSÓDI

- 2007 ZSÓDI Viktor: *A szegedi egyházmegyei központi papnevelő intézet története 1930–1955 között*, In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 19. (2007) 3–4. sz. 69–87.